

Asist. MIHAI ANDRONE
PhD Canditate
Departament of Pedagogy
Universitatea „Dunărea de Jos” Galați
Romania

LIBERTATEA ȘI CONDUITA MORALĂ ÎN CONCEPȚIA LUI IMMANUEL KANT

Abstract

Liberty and the Moral Conduct in Immanuel Kant's thought

In his paper, Religion within the Boundaries of the Mere Reason, Immanuel Kant puts forward a more profound implication of reason within religion. His opinion is that a human being is a free individual whose most important duty is to have a good moral conduct.

Key words: Enlightenment, reason, moral conscientiousness, religion, good, radical evil, revelation, responsibility, God, grace, providence, Church, humanity.

Unele voci au subliniat că modernitatea lui Kant rezidă tocmai în încrederea lui debordantă în capacitatea rațiunii umane de a descifra sfera lucrurilor materiale, dar nu și zona ce transcende această sferă. Kant se preocupă de domeniul teologiei creștine. În articolul „Ce este luminismul?” (1784) el definește lumina ca „ieșire din starea de imaturitate de care suntem singuri vinovați”¹, imaturitatea nefiind altceva decât incapacitatea de a ne folosi de propriul nostru intelect fără ajutorul altuia. Omul este dator să se servească de inteligența lui proprie, abandonând *comoditatea*, *lașitatea* și orice *conducere străină*, în deplină libertate, bizuindu-se în exclusivitate pe resursele lui personale.

Ieșirea din imaturitate echivalează, la drept vorbind, cu schimbarea firii. Independența de gândire, conștientizarea valorii de sine constituie, în viziunea filosofului german, ingredientele indispensabile ale unei autentice reforme a mentalității. Libertatea de gândire, eliberarea de prejudecăți sunt imperative cu incidență publică. Kant condamnă orice încercare de îngrădire a libertății umane, de

limitare a libertății de exprimare a învățatului: Kant distinge între întrebuintărea *particulară* și cea *publică* a rațiunii proprii.

Întrebuintărea particulară decurge din exigențele unui post sau funcții anume. Întrebuintărea publică are în vedere datoria *savantului* de a-și lumina publicul cititor. Prima poate fi îngrădită, dar cea de-a doua nu trebuie să cunoască constrângerile celei dintâi. Un ofițer nu are voie să pună în discuție ordinul primit, fiind în exercițiul funcțiunii, însă în calitate de învățat el trebuie să asculte mai mult de datoria lui *publică* de a semnală lipsa de utilitate a unui anumit tip de ordin. Kant mută discuția de pe tărâmul armelor pe cel ecleziastic: în timpul slujbei preotul este obligat să-și construiască predica în conformitate cu *simbolul* bisericii căreia îi aparține, dar ca *savant* el este chemat să indice publicului larg posibilele erori cuprinse în învățătura oficială a bisericii, propunând totodată și căile de remediere a lor.

Pentru Kant, independența de gândire reprezintă un simptom important al progresului spiritual al omului devenit matur: un om la vârsta majoratului

cercetează cu propria sa minte crezurile religioase, fără să mai acorde mult credit autorităților *exterioare*. *Exterioritatea* în cauză trimite la o întreagă *tradiție* de receptare și interpretare a mesajului creștin, tradiția fiind identificabilă sub aspect confesional. Morala kantiană se situează în prelungirea „conceptului de om ca ființă liberă”², rațională, ce își impune sieși *legi necondiționate*: de aceea morala kantiană nu-și concepe datoria în funcție de ideea unei ființe supreme iar omul moral nu-și respectă datoria pe baza vreunul alt resort decât legea însăși³.

Kant desparte morala de religie și afirmă autosuficiența moralei pe temeiul rațiunii practice pure, deși admite că morala duce necesarmente la religie; la rândul ei, teologia recunoaște cu onestitate că un om poate avea un comportament moral chiar dacă nu are certe repere religioase. Desigur, ortodoxia creștină, fie ea de factură protestantă, răsăriteană sau catolică, nu a făcut niciodată din morala, privită autonom, factorul de salvare existențială. Însă, nu este mai puțin adevărat, că nimeni nu și-a propus, cu seriozitate, să compatibilizeze kantianismul cu teismul creștin clasic. Kant vorbește de existența unei ființe superioare dispunând de atributele moralității, sfințeniei și omnipotenței, ființă pe care o poziționează în aval de ideea Binelui suprem din lume, astfel încât autonomia moralei în raport cu religia și autonomia omului în raport cu divinitatea să-și afle, o dată în plus, justificarea.

În viziunea lui Kant religia este o consecință și nu o premisă. Kant se exprimă în problemele specifice ale învățaturii creștine în calitatea de *erudit* și nu de *cleric*, promovând ideea libertății de expresie a teologiei filosofice, o teologie distinctă de cea biblică, dacă nu chiar, întrucâtva, opusă ei. Religia nu trebuie să elimine rațiunea din corpul teologiei biblice, religia ar pierde un eventual război declarat rațiunii, iar slujitorii bisericești ar avea numai de câștigat dacă ar lua aminte și la capacitatea

filosofiei de a investiga planul realităților religioase, menționează autorul german.

Kant dorește oarecum să concilieze Scriptura cu rațiunea pe tărâm filosofic, în spațiul raționalității. Încă de la primele pagini ale *Religiei în limitele rațiunii pure* (ed. rom. cit.), Kant se întreabă retoric dacă omul este de la natură bun sau rău sub aspect moral. Kant vorbește de „predispoziția originară spre Bine a naturii umane” (p. 34) după ce, în prealabil, el a cercetat îndeaproape conținutul noțiunii de *natură umană*, din grija de a nu distruge calitatea omului de agent moral, deci liber: filosoful vede în *natura umană* „temeiul subiectiv în virtutea căruia omul își folosește libertatea în genere”, acest temei fiind el însuși „un act al libertății” (p. 27). Kant este de părere că *maxima*, adică regula pe care liberul arbitru și-o dă singur în beneficiul libertății proprii, reprezintă factorul asigurator al calității ființei de a fi morală, de a se poziționa față de Binele și Răul morale.

Noi nu putem afla profilul acestui prim temei care ne face pe noi să adoptăm maxime ale Binelui sau ale Răului deoarece el se îndepărtează de noi la infinit, dar important este faptul că temeiul este o maximă și nu un instinct natural. Omul, în viziunea lui Kant, nu este condiționat natural sub aspect moral, ci este făuritorul propriului său caracter. Binele și Răul sunt *înnăscute*, înnăscute în sensul că temeiul primar al însușirii unor maxime în favoarea legii morale sau împotriva ei este *dat de la naștere*. Predispoziția spre Bine este *originară*, căci ea ține de *posibilitatea* ființei, dar și *contingentă*, deoarece determinarea ființei în sine nu este legată indisolubil de ea. Predispoziția spre Bine favorizează realizarea Binelui, iar Kant o ia în discuție întrucât predispoziția în cauză vizează în chip nemijlocit folosința liberului arbitru.

Kant vorbește și de o aplecare naturală spre Rău a ființei umane, prin *aplecare* (*propensio*) filosoful înțelegând „temeiul subiectiv al posibilității unei

înclinații (aviditate habituală, *concupiscentia*), în măsura în care aceasta este contingentă pentru umanitate în genere” (pp. 38-39). Kant admite pe baza cuvintelor Apostolului Paul că natura umană este *fragilă*: legea este puternică în normativitatea ei obiectivă, însă adoptarea legii în maxima liberului arbitru nu este secondată întotdeauna de urmărirea consecventă a maximei. Sufletul omenesc este *impur* deoarece liberul arbitru nu acționează permanent conform imperativelor datoriei, în exclusivitate din pură datorie, sufletul omului este *stricat*, mentalitatea lui este coruptă întrucât liberul arbitru se apleacă spre maxime ce subordonează unor resorturi imorale resortul specific legii morale.

Kant definește fragilitatea, lipsa de puritate și corupția sufletească a omului în orizontul libertății lui de voință, stabilind caracterul contingent al deciziilor opuse legii morale. Filosoful german distinge între omul *de moravuri bune* și omul *bun din punct de vedere moral*: chiar dacă ambii acționează concordant cu legea morală, numai cel din urmă acționează conform legii din respect față de spiritul ei. Întâlnim așadar, și la Kant, problema stabilirii profilului moral al persoanei umane prin intermediul manifestărilor ei comportamentale: suntem chiar în situația de a ne interoga, în acest context, cu privire la valoarea de *indice* a faptelor noastre, cât timp resorturile acțiunilor proprii rămân undeva la adâncime.

În viziunea lui Kant ceea ce nu provine în întregime din respectul față de spiritul legii constituie un *păcat*. O acțiunea poate fi *legală* (conformă legii), dar și *imorală*, deoarece ea nu are ca unic resort legea însăși: Kant nu face altceva decât să reconfigureze profilul creștin al *credinței*, înlocuind normativitatea vie a Cuvântului divin cu o datorie închisă în sine; pe de altă parte, nu este mai puțin adevărat că, pentru un teist creștin este interesantă apropierea filosofului german de poziția paulină și augustiniană privind lipsa de valoare

autentică a faptelor ce nu provin din încredințarea credinței.

Răutatea umană este o abatere ocazională de la legea morală, ne spune Kant (p. 44). Omul nu este rău în chip necesar, el nu este predispus la Rău din punct de vedere natural, căci o asemenea predispoziție nu i-ar putea fi imputată, ci ea se înrădăcește în maximele liberului arbitru contrare legii, al căror caracter este contingent. Răul este natural, radical, înăscut, dar ca Rău *moral* este în același timp și *contractat* de propria noastră persoană. Temeiul Răului nu se află în sensibilitate și nici în corupția rațiunii legiuitoare în domeniu moral, deoarece în această situație responsabilitatea umană, autoritatea legii și obligativitatea respectării ei s-ar vedea laolaltă anihilate. Omul nu este nici absolut rău, nici absolut bun, ci este absolut liber, pare a ne comunica Immanuel Kant.

Filosoful subsumează *innăscutul* libertății, din *necesitatea* de a prezerva responsabilitatea omului. El cercetează originea rațională a Răului moral și respinge teoria moștenirii lui de la strămoși. „Când îi căutăm originea rațională, fiecare faptă rea trebuie privită ca și cum omul ar fi ajuns la ea direct din starea de nevinovăție. Căci, indiferent care va fi fost atitudinea lui anterioară și de ce tip vor fi fost cauzele naturale ce-l influențează, fie că acestea s-ar afla în el sau în afara lui, acțiunea sa este totuși liberă și nu e determinată de nici una dintre cauzele respective; așadar, ea poate și trebuie să fie judecată întotdeauna ca o folosire *originară* a liberului său arbitru” (p. 56). Kant respinge tratarea *contextuală* a faptelor omului, deoarece împrejurările nu pot justifica niciodată o acțiune moralmente rea. Omul rămâne liber în pofida unor circumstanțe neprielnice, responsabilitatea lui nu va fi atenuată de nici un eveniment spațio-temporal.

Kant abordează în acest moment două *datorii* fundamentale ale omului: datoria de a fi mai bun și datoria de a se îndrepta, acestea circumscriind practic,

grosso modo, toate experiențele prin care el ar putea trece. Filosoful german amintește că Scriptura plasează originea Răului în libertatea umană originară, și nu într-o tendință fundamentală spre Rău. Răul începe cu starea de nevinovăție a primilor oameni și cu *păcatul* (conceput ca încălcarea a legii morale privite ca poruncă a lui Dumnezeu). În concepția lui Kant primii oameni au păcătuit deoarece nu au păstrat *legea* ca unic resort suficient, aplecându-se spre resorturi condiționate, făcându-și astfel o maximă din a nu urma legea datoriei din pură datorie, fără nici o altă intenție.

Omul nu este corupt în chip esențial, el are capacitatea să se întoarcă la Binele de care s-a îndepărtat și chiar este dator să o facă. Kant este optimist cu privire la resursele persoanei de a evolua sub aspect spiritual și moral prin propriile ei forțe: teologia creștină, pe de altă parte, este și ea încrezătoare în puțința resurecției morale a omului dar, spre deosebire de filosofia kantiană, ea plasează orice progres lăuntric semnificativ în dependență de acțiunea harului divin.

Un caracter moral este un caracter făurit de om, ne transmite la rândul lui Kant. Bunătatea și răutatea ca trăsături caracteriale sunt prin excelență produse ale liberului arbitru, omul a fost creat bun, dispunând de o *predispoziție originară* bună (cf. p. 61). Însă *predispus spre Bine* nu înseamnă *bun*: el devine bun după ce adoptă liber în maxima lui resorturile acestei predispoziții originare. „Admițând că pentru a deveni bun sau mai bun este nevoie și de o contribuție supranaturală, aceasta poate consta doar în diminuarea obstacolelor, sau poate fi chiar un sprijin pozitiv, dar omul trebuie să devină mai întâi demn să primească și să *accepte* acest ajutor (ceea ce nu e puțin lucru), adică să adopte în maxima lui o sporire pozitivă a forțelor; numai așa e posibil ca el să poarte responsabilitatea Binelui și să fie recunoscut ca un om bun” (pp. 61-62).

Omul este bun prin sinele său, ne comunică Immanuel Kant. Filosoful admite

că îi scapă cum anume un om rău ar putea deveni el însuși bun. Dar este sigur că omul rău nu pierde nicicând predispoziția originară spre Bine. El nu poate pierde ceea ce este dispus să regăsească în totalitate cândva: sămânța Binelui din el este incoruptibilă.

Un om bun este un om care acoperă distanța de la maximă la faptă. Există un progres infinit spre Bine, indiscutabil, însă filosoful german este interesat, înainte de toate, de adoptarea legii morale în maximele noastre ca resort atotsuficient pentru determinarea liberului arbitru; lucrul acesta nu constituie obiectul unei *reforme* progresive, ci mai curând al unei *revoluții* bruște „în dispoziția morală a omului” (p. 66).

Această *revoluție* echivalează cu o renaștere spirituală. Kant promovează ideea unei înnoiri mentale a ființei sau, mai bine zis, a unei înnoiri principiale. Nu avem nici o șansă să ne eliberăm de viciile noastre cât timp nu ținem cont de rădăcina lor universală. Concomitent, posibilitatea autoperfecționării noastre morale decurge logic din obligativitatea cerințelor morale. Izbânda autonomă în plan moral este o *speranță* a omului care își asumă în totalitate paternitatea actelor conforme legii morale.

Nu Dumnezeu ne face buni, ci noi ne facem astfel. Bunătatea morală a fapturii nu este prin excelență un dar divin, Kant lasă să se înțeleagă acest lucru către sfârșitul primei părți a lucrării sale „Religia în limitele rațiunii pure”. Religia creștină este o religie morală, o religie care cere ca omul să facă tot ce-i stă în puțință spre a deveni mai bun, dacă vrea să spere în mod legitim, adică meritat, într-un ajutor superior. Dumnezeu ajută pe cel ce se ajută, iar discursul kantian este centrat pe cel ce se ajută singur spre a fi ajutat, deoarece fizionomia nuanțată a ajutorului divin îi scapă, neîncadrându-se în limitele strâmte ale unei abordări *raționale* și *pure*.

Kant accentuează că omul trebuie să se arate *demn* de un eventual ajutor al divinității, că el trebuie să aibă încredere în sine, mobilizându-și toate energiile, spre a lupta deschis împotriva Răului lăuntric. Împotriva Răului ce afectează *dispoziția morală* a ființei, și nu împotriva unor înclinații indisciplinate, după modelul stoic. Lupta cu Răul este lupta cu *maximele perverse*, cu principiile corupătoare. Lupta cu Răul se duce în plan rațional, în planul libertății și nu în cel al sensibilității. Înclinațiile fac mai dificilă *realizarea* maximei bune, dar noi trebuie să *vrem*, să ne propunem în mod deschis și conștient să luptăm cu înclinațiile noastre păgubitoare, având însăși ideea datoriei morale ca suprem rezervor energetic (cf. *ibid.*, cap. I, a, partea a II-a). În această situație Kant nu mai are nevoie de Christos ca divinitate întrupată, ci de El ca om, ca *idee personificată a principiului Binelui*, ca prototip al dispoziției morale pure ce se coboară până la noi pentru a accepta umanitatea, adică *ființa rațională în genere*.

Kant abandonează divino-umanitatea chistică în favoarea divinității dispoziției morale umane, așezând în locul credinței în Dumnezeu credința în sine. Transcendentul coboară în immanent spre a rămâne pentru totdeauna închis în el: credința este degradată la nivelul unei simple *credințe morale*, înrădăcinate în rațiunea umană. *Fiul Domnului* este un exemplu moral pentru noi, El rămâne un simplu om, fără să dispună, cu adevărat, de o existență divino-umană, existență care L-ar transforma, în opinia filosofului, într-un model imposibil de atins.

Kant reconfigurează reprezentările biblice după canoanele propriei sale filosofii. El este interesat mai mult de înțelepciunea și intențiile pure ale *trimisului* coborât din cer decât de *obârșia* Lui *divină*. Acest *trimis* a deschis porțile libertății pentru *oricine* „vrea să facă să dispară tot ceea ce ține libertatea în lanțurile vieții pământești, spre dezavantajul moralității”

(p. 115), pentru oricine năzuiește la o conduită morală.

Filosoful activează în orizontul unei religii morale fundamentată nu pe cutume, ci pe dispoziții sufletești; putem constata că atât kantianismul cât și calvinismul manifestă un interes deosebit pentru interioritatea umană, deoarece numai ea oferă faptei o lumină adecvată. Aproximarea celor două direcții metafizice nu durează prea mult: Kant scrie că religia morală este adevărata religie, întemeiată rațional, religie care nu are nevoie, spre a dăinui, de „mijloace ajutătoare” (p. 118), și nici de recursul la o revelație supranaturală. Rațiunea nu se simte confortabil în prezența unei minuni, în prezența evenimentului supranatural, căci nu-i poate descifra legitatea. Nu îl poate decoda complet și această neputință o face să îl respingă. O determină să nu-l asimileze în maximele ei, chiar dacă nu-i neagă posibilitatea.

Cu toate acestea nu *minunea* constituie centrul preocupărilor kantiene: filosoful își structurează discursul în jurul celor trei cuvinte semnificative: *Binele*, *Răul* și *libertatea*. Printr-o luptă susținută omul se poate elibera de sub stăpânirea Răului dispunând de atuul predispoziției lui originar bune. Lupta de eliberare este o luptă ce se desfășoară ea însăși în orizontul libertății: omul kantian nu ar putea deveni liber dacă nu ar fi deja liber. Lupta eficientă cu Răul constituie o sarcină asumată social, asigurarea dominației Binelui se realizează în interiorul unei comunități ce trăiește după *legile virtuții*, afirmă Kant în debutul părții a treia a *Religiei în limitele rațiunii pure*. Victoria asupra Răului este și o victorie comunitară, virtutea reprezintă *principiul unificator*, pur și neconstrângător al comunității etice.

Kant pornește de la premisa că „oamenii își corup reciproc predispoziția morală” (p. 134), iar promovarea Binelui comun suprem reprezintă scopul cel mai înalt al ființei raționale prinsă în angrenarea ei comunitară. Binele nu poate fi atins în chip individualist, ci el „necesită reunirea

tuturor indivizilor într-un întreg în vederea aceluiasi scop” (pp. 135-136). Dar noi nu știm, scrie Kant, dacă *întregul* acesta se află realmente în putința noastră: prin urmare am avea nevoie de ideea unei *ființe morale superioare* care să garanteze eficiența unei acțiuni comune în direcția Binelui suprem.

Kant diferențiază comunitatea etică de comunitatea juridică: legislația publică urmărește în prima promovarea moralității acțiunilor, iar în cea de-a doua realizarea legalității lor. Într-o comunitate juridică însăși comunitatea este legiuitoare, aici voința mulțimii impune o „constrângere exterioară” prin care libertatea unuia este conciliată cu libertatea celorlalți, „conform unei legi universale” (p. 137).

În schimb, comunitatea etică nu mai este o comunitate legiuitoare, deși, scrie Kant, legile după care aceasta se conduce nu-și au originea exclusiv în voința divină: *datoria corespunzătoare* legilor etice este o *virtute liberă*, comunitatea etică reprezintă poporul neconstrâns al lui Dumnezeu condus „de legile virtuții” (p. 138). Chiar dacă într-un anumit loc statuează expres o prioritate a implicării supranaturale, Kant crede în realitate că încheierea unei comunități morale este mai mult o operă omenească decât una de ordin mai înalt: omului îi este interzis să lase totul pe seama providenței divine, deoarece este dator să se comporte ca și cum întreaga problemă a umanității ar cădea în totalitate în sarcina și în puterile lui, ajutorul divin conjugându-se, în exclusivitate, cu o străduință omenească *bine intenționată*.

După cum observăm, Kant vede Providența despărțită de acțiunea omului și nu supraordonată ei: fapta divină este, în această ordine de idei, un auxiliar al faptei umane, un mijloc ajutător și nu un dat primar ce ar face din demersurile ființei raționale expresia unei voințe superioare. Comunitatea etică este o comunitate ecleziastică, pentru Kant Biserica reprezintă o reunire umană guvernată de legi morale divine. Omul îi este dator lui Dumnezeu cu o *bună conduită morală*, pare a ni se spune,

oamenii trebuie să-și facă datoria față de semenii lor și față de ei înșiși dacă vor să fie cu adevărat în slujba divinității. În măsura în care mizează totul pe ideea unei religii morale pure filosoful german refuză religia cultică. Morala exclude cultul, sau cel puțin îl face inutil, filosofia kantiană se distanțează în mod clar de gândirea teocentrică a Reformei.

Kant derivă conceptul de divinitate din conștiința legilor morale pure. Voia Legislatorului se află în legislația Lui morală, accesibilă nemijlocit rațiunii individuale. Unei divinități *pur morale* îi corespunde o religie și o credință de același ordin, credință aflată la antipodul *credinței istorice* centrate revelațional. Oricum, Kant accentuează că *legislația statutară*, ca legislație revelată, este în același timp contingentă, neobligatorie pentru întregul neam omenesc. Afirmățiile devin din ce în ce mai tranșante: Dumnezeu nu dorește să fie proslăvit „potrivit ideilor revelate” ci, dimpotrivă, vrea să fie venerat „printr-o conduită bună” (p. 145).

Se pare că, în acest caz, filosoful nu ar mai avea nevoie de documentul scripturistic pentru a afla voia divină, ci doar de propria sa rațiune. Și totuși el admite că rațiunea pură nu ne arată și cum anume dorește divinitatea să fie venerată în interiorul unei comunități bisericești: faptul ne este accesibil prin intermediul legislației statutare vehiculate revelațional. Kant revine în clipa următoare asupra acestei probleme, specificând că forma de organizare bisericească are, mai curând, o origine umană, divinitatea neamestecându-se în alegerea unei anumite variante de existență ecleziastică. Protestantismul kantian, fie el și unul înstrăinat de profilul celui clasic, își semnalează din plin prezența: „nu avem motive să considerăm că legile de întemeiere și constituire a unei biserici oarecare sunt de-a dreptul *statutare* divine; mai degrabă este o dovadă de trufie

să pretindem că ele sunt astfel, pentru a ne cruța de efortul de a îmbunătăți și în continuare forma bisericii” (pp. 146-147).

În consecință, Kant privilegiază credința religioasă pură, ținând cont și de existența credinței ecleziastice. Credința ecleziastică durează, se răspândește și câștigă respect grație Scripturii, tradiția neavând nici un rol în acest plan. În plus, ea reprezintă fundamentul Bisericii, dar și ceea ce o desparte de universalitate. Credința aceasta empirică ne interesează moralmente atâta timp cât urmărește „împlinirea tuturor datoriilor umane ca porunci divine” (p. 153). După cum și Scriptura ne poate preocupa doar în calitate de vehicul al unei legislații morale. Kant impune un nou principiu al hermeneuticii biblice: interpretarea Scripturii, interpretarea revelației se face în concordanță „cu regulile practice universale ale religiei rațiunii pure” (*ibid.*).

Filosoful german nu este interesat de credința creștină ca atare, ci de principiile ei morale universale. Rațiunea umană este *predispusă* la o religie morală, religie chemată să dea sens oricărei credințe populare. Toate scrierile sfinte de pe mapamond intenționează să-i facă pe oameni *mai buni*, credința istorică este valoroasă numai prin *posibila* ei interpretare morală și prin aceea că dispune de o finalitate *ameliorativă*.

Credința *mântuitoare* este o credință *liberă*, fundamentată „pe dispoziții sufletești pure (*fides ingenua*)” (p. 161). Este o iluzie să opinăm că omul va deveni plăcut lui Dumnezeu prin mijlocirea acțiunilor cultice, acțiuni lipsite de o moralitate intrinsecă, scrie Kant. Noi nu trebuie să pornim „de la credința în ceea ce a făcut Dumnezeu pentru noi”, ci de la „ceea ce se cade să facem noi spre a deveni demni de El” (p. 165). Acțiunea practică este adusă în prim-plan: *maxima acțiunii* are prioritate în raport cu *maxima credinței teoretice*.

Kant răstoarnă, din considerente etice, raportul clasic dintre credință și fapte,

așa cum a fost el zugrăvit în secolul al XVI-lea în aria spiritualității protestante. Buna conduită a omului, ca *datorie necondiționată*, condiționează grația. Kantianismul nu pornește de la credința în Christos pentru a ajunge la speranța mântuirii personale, ci impune, de la început, exigențele dispoziției morale sfinte și a bunei conduite drept condiție a iubirii divine. El își propune să *elibereze* religia de *mobiluri empirice* și de contingenta istorică, spre a-i oferi astfel acces la universalitate. Cutumele încâtușează nepermis omul maturizat; vremurile noi statuează deplina egalitate între clerici și mireni precum și asumarea (subordonarea) rațională a ecleziasticului.

Kant identifică în rațiune un factor de omogenizare confesională și de neutralizare a ceea ce s-ar putea numi despotismul latent al credinței ecleziastice. Sfîntenia, taina sunt atribuite rațiunii, prin intermediul categoriei moralității (lăuntricității). Credința în ceva tainic este o *credință a rațiunii pure*, inspirată divin, se spune către sfârșitul celei de-a treia părți a *Religiei în limitele rațiunii pure*. Dumnezeu este o *ființă morală*, iar autorul german este interesat de *atitudinea morală* a divinității față de omenire. El contestă forma clasică a dogmei Sfintei Treimi, calificând-o drept *simbol antropomorfist al credinței ecleziastice* aflat dincolo de înțelegerea omului, simbol-taină ce nu contribuie la dezirabilul progres moral al lumii.

Lăuntricitatea noastră, determinată ca *rațiune, suflet, și conștiință morală* ne spune că „omul este menit prin legea morală să aibă o conduită bună” (p. 204) și că trebuie să manifeste un respect nemărginit față de o asemenea lege. De unde și cerința ca el să-și scruteze permanent interioritatea. Kant ajunge acolo de unde (nici nu) a plecat: la exigența conduitei morale a omului, ca unic principiu de slujire a divinității.

NOTE

¹ Ekkehard Martens, Herbert Schnädelbach (ed.), *Filozofie. Curs de bază*, trad. rom. coord. de Mircea Flonta, București, Ed. Științifică, 1999, p. 27. În cele ce urmează vom face apel și la traducerea lui Traian Brăileanu din Kant, *Ce este „luminarea”?* (Casa Școalelor, 1943, pp. 83 și urm.).

² Immanuel Kant, *Religia în limitele rațiunii pure. Prefață la prima ediție*, trad. rom. de Radu Gabriel Pârvu, București, Humanitas, 2004, p. 7.

³ Kant arată că morala nu acționează corect grație unui scop determinat, fiindu-i

suficientă „legea ce conține condiția formală a folosirii libertății în genere” (*ibid.*, p. 9).

Bibliografie:

1. **KANT, Immanuel**, *Ce este „luminarea”?* trad. rom. de Traian Brăileanu, Casa Școalelor, 1943.

2. **KANT, Immanuel**, *Religia în limitele rațiunii pure*, trad. rom. de Radu Gabriel Pârvu, București, Humanitas, 2004.

2. **MARTENS, Ekkehard; SCHNÄDELBACH, Herbert** (ed.), *Filozofie. Curs de bază*, trad. rom. coord. de Mircea Flonta, București, Ed. Științifică, 1999.